

HAGYOMÁNY

Reformáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Dél-Hontban a XVI–XVIII. században

A hitújítás jelentkezése Magyarországon és a Felvidéken

Luther Márton 1517. október 31-én Wittenbergben közzétett pontjai már az 1520-as évek elején – erősen vegyes – visszhangra találtak Magyarországon. 1521-ben Szatmári György esztergomi érsek mindenütt kihirdette a Luther ellen kiadott pápai bullát. A magyarországi német polgárság viszont erősen érdeklődött az új tanok iránt. Megindult a magyarországi látogatók sora a korábban teljesen elhanyagolt wittenbergi egyetem felé.

Az új hit szimpatizánsai a legmagasabb helyről, a királyi udvartól kaptak biztatást. Mind az 1521-ben Budára költözött királyné, Habsburg Mária, pedig mind a király nevelője, György brandenburgi őrgróf vonzódott Luther tanaihoz. A katolicizmus védelmezői nem tudták megakadályozni, hogy a lutheri tanok iránt érdeklődők közül válasszanak udvari lelkészt. A katolikus többségű országgyűlés – amely istentagadást látott a reformációban, s terjedésétől a pápai támogatást is féltette – az 1523., 1524. és 1525. évi törvényekben egyre szigorúbb szankciókkal igyekezett a hitújítás útját állni.

Miben foglalható össze a Luther által elindított, majd Zwingli, Kálvin és Bullinger révén tovább fejlesztett reformáció lényege? Hőke Lajos – 1861–1867 között Hont vármegye első aljegyzője, megyei levéltárosa – nyomán három pontban összegezzük a hitújítás alapelveit.¹ A reformáció általában tagadja a papi rendet (szentséget), miáltal a papok a világiaktól elkülönült kasztot képeznek. E felfogásból következik: a pápa fölségének vallásügyekben el nem ismerése, és a papi nőtlenység elvetése. Az oltáriszentség (protestánsoknál: úrvacsora) eltérő megítélése. A római katolikus (és a görögkeleti) egyház szerint az utolsó vacsorára emlékeztető kenyér és bor vételekor valóságosan jelen van Krisztus teste és vére. A XIII. századtól a katolikus egyházban megszüntették a hívek két szín alatti áldozását, és csak kenyérral (később ostyával) áldoztattak, a két szín alatti áldozás a misét bemutató pap kiváltsága lett. A két szín alatti áldozás szokásának a visszaállítása szerepelt a huszitizmus követelései között is. A protestáns egyházak úrvacsorája kenyérral és borral történik. Luther követői szerint a vétel pillanatában jelen van Krisztus, míg Kálvin követői szerint az úrvacsora csak emlékezés Jézus halálára. A hitújítás fontos törekvése, hogy az istentisztelet ne a népnek érthetetlen latin nyelven, hanem anyanyelven tartassék. Ebből következett a Biblia nemzeti nyelvre történő fordításának, olvasásának és az anyanyelvi iskoláztatás elterjesztésének szorgalmazása.

Luther tanai csakhamar elterjedtek a Felvidéken is, főleg a bányavárosokban, melyek német nyelvű lakossága élénk összeköttetésben állt a német városokkal. Selmezbányán és környékén 1525-ben a munkabérek miatt a bányászok körében zavargások támadtak, sőt sztrájkra került sor, amit fegyveres megmozdulás követett.

Az elégedetlen bányamunkások a szabadban összegyűlve hallgatták az új hit terjesztőinek beszédeit, akik közé a város plébánosa, Keck Simon is tartozott. Werbőczy István nádor 1526 tavaszán a városban járt, a feljelentett polgárokat szigorú vallatás alá vette, és megeskettette őket, hogy az új tanokról lemondanak; a zendülő bányászok közül többeket ki is végeztetett.²

¹ Hőke Lajos: Régiségek Hontmegye vallásügyi történetéhez. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1883. 32. szám 1031. old.

² Lásd: Borovszky Samu (szerk.): Hont vármegye és Selmezbánya sz. kir. város. Bp. é.n. 352. old.

Közbejött azonban Magyarország elvézése a mohácsi csatában, és az ezt követő belső zavarok közepette az új hit terjesztésének már nem volt számottevő akadálya. Selmecebánya után 1535-ben Korponán is befogadták az új hitet. Hont vármegye urai közül először Balassa Zsigmond lépett fel az újított vallás ügyének érdekében.

„Az nagy Isten vagyon mivelünk” ? Luther követői Dél-Hontban

1534-ben az alsó-magyarországi hét királyi szabad bányaváros (Selmecebánya, Bakabánya, Bélabánya, Besztercebánya, Libetbánya, Körmöcbánya és Újbánya) a vallás ügyében egyezségekre lépett, és egy önálló esperességet, senioratus heptopolitanust alakított, mely 1672-ig állt fenn. A Hont megyében alakult új egyházak szervezeti és hitformában a hét bányavárost követték.

Höke Lajos vallástörténeti írásában is olvashatjuk, hogy 1558-ban Oláh Miklós esztergomi érsek Derecskei János honti főesperest bízta meg, hogy szólítsa fel a papokat az esztergomi érsek előtti hódolatra. (Esztergom török kézre kerülése – 1543 – után az esztergomi érseki székhely Nagyszombatba került.). A papok azonban – majdnem mind lutheránusok és nők lévén – a hódolatot megtagadták.³

A Luthert követő ágostai és a Kálvint követő helvét hitvallásúak a XVI. század végéig egyházszervezetileg nem különültek el egymástól. Az úrvacsora kérdésében tartott 1591. évi csepregi hitvitát követően kezdődött meg a szervezeti elkülönülés.

1610-ben Mátyusföldén, Zsolnán tíz vármegye részvételével evangélikus egyházzsinatot tartottak. A tíz vármegye három kerületet, superintendenciát hozott létre. Ezek egyike volt a Hont, Nógrád, Zólyom és Turóc megyék alkotta egyházkerület 163 anyaegyházzal, élén Melik Sámuel superintendenssel. A zsolnai zsinat után megalakult a *nagyhonti ágostai hitvallású evangélikus esperesség* is. Első esperesének 1610-ben Ádám Imre bati papot választották. Höke Lajos úgy tudja, hogy a nagyhonti esperesség – feltehetően már 1610-ben – nemzetiségek szerint tovább oszlott magyar (hont-barsi magyar), tót (szlovák) és német esperességre. A hont-barsi magyar esperesség csatlakozhatott azután a dunáninneni evangélikus magyar egyházkerülethez, melynek superintendensévé 1613-ban Pálházai Gönczy Miklós lévai papot választották.

Az 1613. évi szeptemberi zsinaton a hont-barsi evangélikus magyar egyházakat azok esperese, Marikius Miklós képviselte. A hont-barsi evangélikus magyar esperesség anyaegyházai közé az Alsó-Ipoly völgyéből *Kemence, Szakállos és Tölgyes* tartozott.

A reformáció idején nem ment ritkaságszámba az, hogy Luther követői, az ágostaiak felszámolták hitüket Kálvin tanaival, és a helvét hitvallást követték. Tudomásunk van arról, hogy *Bél, Palánk, Ság* és *Szob* lakóival is ez történt: a XVII. század elején az ágostait helvét hitvallással cserélték fel.

1613-ban – még a Hont, Nógrád, Zólyom és Turóc vármegyék alkotta egyházkerülethez tartozván – Melik Sámuel superintendens Hont megyei evangélikus egyházakat keresett fel. Az intendensek ugyanis fő kötelességüknek tartották az egyházak látogatását. A kánonszerű vizitáció során a superintendens megfordult Kemencén és Szakálloson.

A magyar ajkú evangélikus anyaegyházakat szervezetileg összefogó hont-barsi esperesség gyülekezetei között nem találjuk a borsónyi evangélikus egyházat. Ennek az lehet a magyarázata, hogy hívei – egészen a közelmúltig – többségükben német ajkúak voltak, így a gyülekezet a honti német esperességhez tartozhatott. Dedinszky Gyula nyugdíjas nagybörzsönyi evangélikus lelkész szerint a *börzsönyiek* már 1521-ben hitet tettek a lutheri reformáció mellett.⁴

A hont-barsi evangélikus magyar esperesség a tízéves nagy üldözés (1670–1680) után megszűnt. A honti magyar evangélikus egyházak foszlányai idővel a szlovák esperességhez kerültek. Az 1671–1704-ig terjedő időben nem volt Hontnak, de más vármegyének sem super-

³ Derecskey János vizitációja Bars és Hont vármegyékben (1559–1561). In.: Katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek XVI–XVII. század. Millenniumi Magyar Történelem. Források. Sorozatszerkesztő: Benda Gyula, Bertényi Iván, Pótv János. Bp. 2002. 58–80. old.

⁴ Dedinszky Gyula: Képek a nagybörzsönyi evang. egyházközség történetéből. Kézirat (Nagybörzsönyi Evangélikus Egyházközség, 1972). 1. old.

intendense. 1704-ben, az üldöztetés megszűntével egyesültek a honti, nógrádi, zólyomi és turóci egyházak, és superintendensül Pilarik István selmeci lelkészt választották. 1707-ben a Bars és Pest megyével bővült kerület működését 1734-ben III. Károly is engedélyezte, bányai evangélikus egyházkerület néven.

Áttekintésünkben kitűnt, hogy a katolikus egyház kezdetektől fogva ellenezte a keresztény vallás megújítását. A reformáció magyarországi elterjedése egybeesett a török hódoltság terjeszkedésével, az ország politikai, területi megosztottságával. Ilyen tragikus helyzetben a katolikusok a protestánsokat, a protestánsok a katolikusokat vádolták azzal, hogy a keresztény hitről való eltéréységért a magyarok Isten büntetése miatt bűnhődnek.

Az országgyűléseken hozott törvények – attól függően, hogy adott időben protestáns vagy katolikus urak alkották-e a többséget – vagy engedményeket tettek, szabadabb vallásgyakorlatot biztosítottak, vagy ellenreformációs törekvéseket szolgáltak. A bécsi békét becikkelyező 1608. évi koronázás előtti 1. törvénycikk a szabad vallásgyakorlatot a mezővárosokra és falvakra is kiterjesztette, s elismerte a vallásfelekezetek azon jogát, hogy saját előjáróik (superintendenseik) legyenek. A linzi békét megerősítő 1646. évi országgyűlés országosan 90 templom protestáns használatba való visszaadásáról döntött, illetve az elvett protestáns templomok helyett újak építését tette lehetővé. A következő, mintegy 150 évben a protestánsok ehhez a törvényes alaphoz ragaszkodtak: a békés, szabad vallásgyakorlás (a parasztokra is kiterjedően), lelkészeik és jogaikba került templomaik megtartása, újak építése valamint felekezeti önkormányzat. Vagyis az evangélikus és református egyház közjogi tényezőként való kezelését kívánták.⁵

Pázmány Péter érseksége alatt (1616–1637) azonban támadásba lendült az ellenreformáció. Pálffy István Somorján akasztófákat állíttatott fel az evangélikus papok számára. 1619-ben vesztették el az evangélikusok templomukat *Németiben, Szebellében, Ságón, majd Báton, Magaslakon, Almáson és Bozókán*.⁶ Az 1646. évi országgyűlés döntése alapján Hontban a báti, magaslaki, berencsfalusi és füzessgyarmati templomokat ítelték protestáns jogokba. A Wesselényi-féle összeesküvés majd az összeesküvés felelősségének protestánsokra hárítása ennek kivitelezését megghiúsította. A következő vallásügyi kérdéseket tárgyaló országgyűlésig megerősödött az ellenreformáció rohama. Ennek komoly nemzetközi megütközést kiváltó eredménye volt a pozsonyi különbíróság (*judicium delegatum*) 1672–74. évi tevékenysége.

1673. szeptember 25-én 19 evangélikus és egy helvét hitvallású lelkészt idéztek meg Hont megyéből a véstörvényszék elé, közülük kettőt gályára küldtek. A 19 ágostai hitvallású prédikátorból mindössze három akadt, aki a kínvallatás és a fenyegetések hatására a katolikus hitre való áttérést választotta. Később, megbánva döntésüket, visszatértek az evangélikus egyházba. Az 1674 márciusában újabb tárgyalásra összesen 730 lelkészt és tanítót idéztek meg az országból a vérbíróság elé, de többségük nem ment el. Ezt elsősorban a hódoltsági területeken élők teheték meg, s az Alsó-Ipoly mente 1663 után ismét török fennhatóság alá tartozott.

Rácz Károly a pozsonyi vértörvényszék áldozatairól készített munkájában⁷ a következő, a *judicium delegatum* elé idézett Hont és Nógrád megyei lelkészek nevét találjuk: 15. *Angner János, ágostai hitvallású lelkész Hontmegyéből (lemondott)*; 44. *Benkovics vagy Binovicz Zakariás viski ágostai hitvallású lelkész Hontmegyéből (hivataláról lemondott)*; 163. *Fraidin Gottfried, berzsényi ágostai hitvallású lelkész*; 359. *Marossi András jení református lelképásztor a Duna mellett*; 572. *Szabadka Máté vagy Múrton kamenecai (kemencei) ágostai hitvallású lelkész*; 601. *Szokolai Pál, perőcsei (azaz: perőcsényi) református lelképásztor*; 702. *Városi István, verőcsei református lelkész, Nógrád vármegyéből. Megjelent az idézésre*. 704. *Varsányi György, rétsági lelkész Nógrád vármegyéből. Jelen volt*. 409. (...) *marosi* 623. (...) *szobei* (azaz: szobi) 624. (...) *szokolai prédikátorok, kiknek nevei hallgatóik által a törvényszék előtt eltitkoltattak*. A megidézettek megjelenéséről a szerző nem szólaltat valamennyi személy esetében adatokat. Annyi bizonyos, hogy Szokolai Pál, perőcsényi lelkész 1680-ban is hivatalában volt. Nagy Zoltán nyugdíjas diósjení lelkész úgy tudja, hogy a jení lelkész nem ment el Pozsonyba. A testi-lelki megaláztatás, bebörtönzés, 42 prédikátor

⁵ Lásd: *Koczó József*: Vámosmikola és Perőcsény vallásfelekezetei a XVIII. században. Vámosmikola 1999. 11–12. old.

⁶ *Borovszky* i.m. 362. old.

⁷ *Rácz Károly*: A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. II. kiadás (bővített). Lugos 1889. I–II. füzet; Bp. 1905. III. füzet.

gályarabságra ítélese azonban félelemmel töltötte el az ország protestánsait. A református és evangélikus egyháztörténet-írásban gyászévtizednek nevezik a kort.

A vallások helyzetével az 1681. évi III. törvénykönyv 25. és 26. törvénycikke foglalkozik ismételtelen. A 25. tc. deklarálja ugyan a vallás szabad gyakorlását, és rendelkezik arról, hogy a protestánsok által épített, de katolikus jogokba került felszentelt templomokat az ágostaiak és a helvétek részére vissza kell szolgáltatni, de újabb protestáns templomokat vármegyénként csupán 2-2 kijelölt, úgynevezett articuláris helyen lehet építeni.

Hont megyére ez a rendelkezés nem vonatkozott, mivel úgy ítélték, hogy itt templomaik többsége a protestánsok birtokában van. A törvény tiltotta a templomfoglalásokat és a vallásgyakorlat háborgatását.

Az 1681. évi és ezt megerősítő 1687. évi IV. törvénykönyvhöz fűztek további értelmezést, magyarázatot a Kollonich Lipót által készített királyi rendelkezések: az 1691. évi királyi Explanatio Leopoldina és az 1701. évi Explanatio. Az 1691. évi királyi törvényt magyarázat a protestánsok számára csak az articuláris helyeken biztosítja a nyilvános vallásgyakorlatot. Egyéb helyeken a protestánsok csak magán istentiszteletet tarthatnak, de közös imaházban nem jöhetnek össze, papot sem tarthatnak. Az 1701. évi rendelet további szigorítást tartalmazott: az ágostai és helvét hitvallás gyakorlata Magyarországnak csak azon részeiben engedélyezett, melyek 1681-ben a király hatalmában voltak. (Az Alsó-Ipoly vidéke ekkor török uralom alatt állt!)⁸

Milyen eseményeket váltott ki környékünkön a jogilag is támogatott katolikus restauráció?

Dedinszky Gyula *Képek a nagybörzsönyi evangélikus egyházközség történetéből* című kéziratában olvashatjuk, hogy 1702-ben nagy riadalom támadt a községben. Kétszáz fegyveres katona érkezett, akiket a lutheránusok házaiba szállásoltak. Vezetőjük közölte a község tanácsával, hogy a pozsonyi helytartótanács rendelkezése alapján „*akik a katolikus egyházba vissza nem térnek, azok jószágvesztésre és a községből való elűzésre ítéltetnek...*” A község vezetői felkeresték az evangélikus gyülekezet akkori lelkészét, Róth Jakabot, hogy mitévők legyenek. A lelkész a végzést elolvasta, majd kettészakította. Emiatt börtönbe került, a község háza pincéjébe zárták. Mialatt őt gyülekezete tagjaitól elszakítva tartják, a katolikus lelkész, Langner Ágoston 315 lutheránustól veszi ki az áttérési nyilatkozatot (*neoconversus*). A nyilatkozat teljes, 1702. február 25-én keltezett német nyelvű szövege fennmaradt, Dedinszky Gyula ezt is közli. Ugyanezen nap az evangélikus parochiát és az evangélikusok használatában levő bányász-templomot a katonaság megszállta, és a római egyház birtokába vette. A megcsappant evangélikus hívek száma így 563 maradt. Küzdelmes évek következtek a lutheránusok számára. Erdőben, tisztásokon vagy magánházaknál gyülekeztek az ige hallgatására. Halottaikat csak a temetőárokban temethették el. Megaláztatás, szenvedés, nélkülözés várt rájuk. A primási uradalomban munkát nem kaptak, ezért kénytelenek voltak az Ipolyon túlra járni napszámába.

Miként változott a Rákóczi-szabadságharc idején Magyarországon és vidékünkön a protestánsok vallásgyakorlata?

A fejedelem Emlékirataiban a szécsényi országgyűlés idején kialakított, a vallásfelekezetek közötti viszálykodás fő tétjét képező templomhasználat és vallásgyakorlat kérdésével kapcsolatos álláspontjáról így vall: „*Tervem az volt, hogy rábírom a protestánsokat, álljanak el jogilag megalapozott követeléseiktől, és jussunk barátságos megegyezésre, mely kizárólag a lelkiismeret szabadságán és minden vallás szabad gyakorlásán alapszik.*”⁹

Rákóczi már a szécsényi országgyűlés előtt rendeletekkel tiltotta meg a templomok erőszakos elvételét, és a fennálló helyzet rögzítését tartotta kívánatosnak az országgyűlésig. Szécsényben a protestánsok javaslata tettek a templomok használatára, elosztására. Hont megye déli részén Berzsény templomát (feltehető, hogy az ún. bányásztemplomról van szó) az ágostaiak, Maros templomát a helvétek, Szok (Szob) templomát a helvétek, Hellemba templomát a helvétek számára kívánják átadni, mivel e településeken a lakosság többsége evangélikus (értsd: ágostai és helvét hitvallású) lévén kívánja a templomok visszaadását.

⁸ Lásd: Koczó i.m. 13–14. old.

⁹ Rákóczi Ferenc: Emlékiratok. Bp. 1985. 191. old.

Szakállos (Lonta filiájával) ágostai és Bél helvét: itt kevés vagy semi katolikus nem lévén, szintén kéri a templomot.

Az országgyűlésen hozott döntés szerint megszűnik a földesúri jog a vallás dolgában, a templomhasználat pedig a település vallási többségét illeti. A birtokbahelyezés rendezésére bizottságokat küldtek ki. A Hont vármegyébe küldött bizottság Féja János római katolikus, Kántor István helvét hitvallású és Okolicsányi Gáspár ágostai hitvallású komisszáriusból állt.

Az országgyűlés vidékünket érintő döntése szerint a béli templom a katolikusok kezén marad, a hellembei, szakállosi, marussi (marosi) és mikulyai (mikolai) az evangélikusoknál (azaz: ágostai és helvét hitvallásúaknál), a börsönyi pedig visszaadassék az evangélikusoknak Szakálloson a bizottság átadta a katolikusok kezén lévő templomot az evangélikusoknak. Börsönyből intézték a marosi és helembei templomátadásokat.¹⁰

A szécsényi országgyűlés 1705. szeptember 30-án hozta meg döntését, a nagybörsönyi felekezeti viszály pedig októberben kiújult. Dedinszky Gyula írásában olvasható, hogy Esze Tamás parancsnoksága alatt kuruc lovasság érkezett a községbe. Az itt állomásozó osztrák (labanc) katonák kerekét oldották. A sokat szenvedett, megcsúfolt evangélikusok haragja Langner Ágoston plébános ellen fordult. Fábián János írásából viszont katolikus szemszögből követhetjük nyomon az események alakulását. Az evangélikusok október 25-én elfoglalták a bányásztemplomot (mely részükre történő visszaadását az országgyűlés elrendelte), 1706-ban a plébánost kiűzték, majd 1708. november 3-án Egerbe hurcolták „*hogy elmékedjék ott kisé a protestans türelemről és lelkiismeretszabadságról.*”¹¹ Fogsága kilenc hónapig tartott. A bányásztemplom 1710. május 18-án került vissza ismét a katolikusok használatába. A felekezeti villongások hosszú éveken, évtizedeken keresztül ismét kiújultak Börsönyben. 1708-ban Róth Jakab evangélikus lelkésznek is végleg el kellett hagynia gyülekezetét és a községet.

A Rákóczi-szabadságharcot követő hetven esztendő megpróbáltatásairól az egyik börsönyi evangélikus lelkész így írt: „*az csak a nagy napon jön napfényre, amikor minden, amit a setétség takar, a világosságra jön majd.*” Esztendőnként egyszer a nagybörsönyiek felkerekedtek, hogy nagypénteken Selmeccen lehessenek, ahol istentiszteleten vettek részt, és úrvacsorát vettek. Ez a zarándoklat 1781-ig tartott, II. József türelmi rendeletének megszületéséig. Ma is mesélik – nagy meggyőződéssel – a helyi idős emberek, hogy kérésükre az uralkodó személyesen járt Börsönyben, és saját „felséges lábával mérte ki” templomuk helyét.¹²

Akad ugyanakkor egy község vidékünkön, melyben a protestánsok viharos XVIII. századában ereszt gyökeret az ágostai hitvallás. Százd az 1700-as évek elején még magyar és katolikus falu volt. A század folyamán aztán, főképp gróf Steinlein földesúr telepítése következtében az evangélikusok itt többségbe jutottak úgy, hogy 1791-ben megalakult anyaegyházuk, és levitákat kapott. A szakállosi evangélikus gyülekezet 1793-tól Százd filiájává vált. A százdi evangélikus egyház 1812-ben kapott rendes papot.

„Tebenned bízunk eleitől fogva” – Helvét hitvallású gyülekezetek az Alsó-Ipoly vidékén

A XVI. és XVII. század a Börsöny és az Ipoly vidékén is a megújuló török és magyar összecsapásokkal, háborúkkal telt el. A területet már az 1540-es években törökök portyázták, majd 1552 és 1594 között a hódoltság peremvidékévé vált. Nem kerülte el környékünket a „hosszú háború” (1593–1606) sem.

Noha a zsitvatoroki béke (1606) a Magyar Királyságnak juttatta az Alsó-Ipoly mentét, a váci törökök 1641-ben mégis feldúlták és lerombolták Damásd várát, majd Drégely is újból török kézre került. Az 1663. évi érsekújvári hadjáratot követően területünk újra a hódoltság részévé vált, egészen 1685-ig. A küzdelmes esztendő, évtizedek a vallási sokszínűség megjelenésével párosultak: a gyengülő katolikus egyház és terjedő ágostai hitvallás mellett a XVI. század második felében, végén megjelennek a kálvini tanok is.¹³

¹⁰ Ráday Pál iratai I. (1703–1706.) Szerk.: Székely György. Bp. 1955. 351–378. old.

¹¹ Fábián János: Egy plébános, mint hitvalló az egri börtönben. Magyar Sion. 1866. 585–590. old.

¹² Dedinszky i.m. 2. old.

¹³ Koczó i.m. 8. old.

Mint az előző részben már említettük, a két protestáns felekezet között, az úrvacsora eltérő értelmezése miatt, az 1591. évi csepregi hitvita után következett be az egyházszerkezeti elkülönülés. Bars, Nógrád és Hont vármegyék területén két helvét (református) hitvallású esperesség: a barsi és a drégelypalánki (más néven: nógrádi) egyházmegye szerveződött. 1734-ig mindkettő a mátyusföldi vagy Felső-Duna melléki református egyházkerülethez tartozott, ezt követően pedig a dunántúli református egyházkerülethez. Mivel az Alsó-Ipoly mente református gyülekezetei a drégelypalánki esperességhez tartoztak, figyelmünket a továbbiakban erre összpontosítjuk.

Az esperesség (senioratus) kialakulásáról Esze Tamás *drégelypalánki egyházmegye történetéről* írt tanulmányában találunk adatokat.¹⁴ Esze Tamás szerint 1617 decemberétől található megbízható feljegyzés az egyházmegye létezéséről, amikor az egyházkerület 5 megbízottat (egyházmegyénként 1-1 főt) választott amiatt, hogy a felvidéki és dunántúli reformátusokat ért sérelmek jegyüket az országgyűlésnek átnyújtásáért.

Az egyházmegye esperesei (1788-ig) az Egyháztörténeti Lexikon¹⁵ alapján a következő lekipásztorok voltak: *Beregi András* (1617. december), *Csepregi Mátyás* drégelypalánki lelkész (1632. január), *Kemenczei György* nagyoroszi lelkész (1648. december), *Varsányi Kovács Mihály* szokolyai lelkész (1650. június, 1654. május), *Oroszi István* marosi lelkész (1669.), *Miskolczi Mihály* füleki lelkész (1674.), *Oroszi István* (II. ismeretlen helyen, majd Madaron lelkész; 1711. november), *Mányoki János* diósjenői lelkész (1712–1728), *Bogdányi Sajgó Márton* losonci lelkész (1728–1729), *Miskolczi Szijártó János* diósjenői lelkész (1730–1736), *Téglási János* losonci lelkész (1742–1752), *Paksi Kis András* losonci lelkész (1753–1761), *Széplaki Pál* losonci lelkész (1762–1788).

Esze Tamás úgy tudja, hogy az esperesek sorában Oroszi István 1669-től egészen 1712-ig hivatalban volt. A Losoncától Marosig, sőt a dunántúli Marótig terjedő egyházmegye igazgatása a főként Losoncról kikerülő esperesek számára nem volt könnyű feladat. Ugyanakkor, a korabeli útviszonyokat és közlekedési eszközöket tekintetbe véve, a híveknek is fáradságos lehetett, ha az Ipoly torkolatától kellett esperesüket felkeresni.

Az egyházmegye XVII. század eleji szerveződése nem jelenti azt, hogy előzőleg ne lettek volna már vidékünkön Kálvin tanait követő gyülekezetek. Igen korai alapítású lehet a perőcsényi református egyház. Szilágyi Benjámint István Synodáliájában maradt fenn az a 32 cikkből álló szabályzat, amelyet 13 Bars és Nógrád vármegyei lelkész írt alá. Az aláírók között ott találjuk Corvin Éliásnak, a perőcsényi eklézsia lekipásztorának nevét is. A dokumentum keletkezése az 1592. évi galántai zsinat előtti évekre tehető.¹⁶ Ennek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a XVI. század végén Perőcsényben helvét hitvallású gyülekezet élt.

1650. június 24-én keletkezett Perlaki Könczöl Márton, a lévai egyház lelkésze – a már említett Szilágyi Benjámint Istvántólcsvai prédikátor számára készített – azon kimutatását, melyben 102 Felső-Duna melléki református egyház és lelkész nevét közli. A palánkai (drégelypalánki) egyházmegyéből 21 anyaegyházat sorol fel. Vizsgált településeink közül a következőket említi: *Palánk* erődítmény, *Barsi Mihály* prédikátor; *Perőcsény* Búcsi Máté prédikátor; *Szob* Marosi Máté prédikátor; *Helemba* Perőcsényi János prédikátor, továbbá *Pásztoha* és *Beél*, a prédikátor nevének közlése nélkül.¹⁷

Településeink közül eddig nem talákoztunk Vámosmikola hitújítására vonatkozó említéssel. A lévai prédikátor levele nem sorolta a református gyülekezetek közé. Némethy Lajos az Esztergomi főegyházmegye plébániáiról és plébánosairól kiadott gyűjteményében ugyanakkor azt írja, hogy Vámosmikolának Thököly 1680. évi felkelésével lett helvét hitvallású lelkésze, s 1717-ben szűnt meg a református lelkészség.¹⁸

¹⁴ *Esze Tamás*: A drégelypalánki egyházmegye történetének vitás kérdései. Egyháztörténet. 1944., 234–240. old.

¹⁵ Egyháztörténeti Lexikon. Szerk.: *Zoványi Jenő*. Bp. 1977. 157–158. old.

¹⁶ *Thury Etele*: A Dunántúli Református Egyházkerület története I–II. Pozsony 1998. I. k. 136–141. old.

¹⁷ Uo. 512. old.

¹⁸ *Némethy, Ludovicus*: Series parochiarum et parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis. Esztergom 1894. 307. old. 1. lábjegyzet.

A XVII. században a református egyházak kevésbé voltak a katolikus egyház és az állam részéről támadásnak kitéve, mint az ágostai evangélikus egyházak, mert az előbbieket nagyjából hódoltság területen alakultak. Ugyanakkor a Wesselényi-féle összeesküvés lepleződése, a pozsonyi vésztörvényszék működése a református gyülekezetekre is vészterhes éveket hozott, s ez az állapot a török kiűzése utáni időszakban is fennmaradt.

A hódoltság megszűnésével az esztergomi érsekség is visszanyerte ősi birtokait és megkezdte az erőszakos térítést. 1700-ban báró Balassa Ádám prépost Hontban egyházlátogatást tartott, és bezáratta az ipolypásztói, mikolai és perőcsényi református templomokat. Perőcsényben a falubeliek a templom harangjait a tóba rejtették, nehogy a katolikusok kezébe kerüljenek. Esze Tamás feltételezése szerint Drégelypalánk érseki, Szob és Helemba pedig káptalani birtok lévén a Rákóczi-szabadságharc előtt szabad vallásgyakorlatot nem folytathattak.

Az 1716–1718 között honti vallásügyekben tartott tanúvallomásokból kiderül, hogy a mikolai prédikátort Balassa prépost hajtotta el. Ezt követően a börsönyi plébános (valószínűleg Langner Ágoston), majd egy Ignác nevű jezsuita misézett itt, kinek a tanú – Pásztor Mihály szakállasi lakos – is ministrált. A tanú azt is elmondta, hogy a mikolaiak a katolikus iskolamestert elkergették, s az oltárt a templomból két ízben is kihányták.¹⁹

Ismeretes a szécsényi országgyűlés vidékünket is érintő döntése: a helembai és mikolai templom a reformátusokat illeti. Ugyanakkor Ipolypásztó és Perőcsény templomhasználatának kérdésével az országgyűlés nem foglalkozott. Ennek valószínűsíthető oka az lehet, hogy már a fejedelmi rendeletek előtt, önhatalmúlag vagy protestáns katonák karhatalmával helyreállították vallásgyakorlatukat, a vallásügyi törvényhozást kész tények elé állították, s az nem tehetett egyebet, mint hallgatásával legitímálta a tényleges állapotot.

Bélt kedvezőtlenül érintette a szécsényi országgyűlés határozata: a református használatban levő templomot, iskolát és parokiát a katolikusok jogaiba adta. A szabadságharc kezdete óta ez volt a béli reformátusok második veresége. Előző, önhatalmú templomfoglalásukat ugyanis Rákóczi a vármegye erejével tette semmissé. Kezükön maradt ugyan fából épült templomuk, de ezt a szabadságharc után Madocsányi Pál földesúr felgyújtatta, és hamuvá égette.

A kurucfelkelés után ismét a katolikus egyház élvezte az államhatalom támogatását. Ez a kor az „uralkodói elhatározások ideje”: III. Károly az 1681. évi egyházi, vallási állapotokat kívánta visszaállítani, az állami hivatalok betöltését pedig a protestánsok hitelveivel ellentétes eskü letételéhez kötötte.

Ipolypásztó, Perőcsény és Mikola református vallásgyakorlata megmaradt a Rákóczi-szabadságharcot követő nehéz időkben is. Palánkon 1682-től már csak szórványos református közösség él, 1710-től a községnek katolikus anyakönyve van. Az esztergomi érseki uradalom 1741-ben a protestánsoknak még az ott lakást is megtiltotta. A maradáshoz ragaszkodó családok rekatolizáltak. Szob helvét hitvallású egyháza is megszűnt a szatmári békét követő egy-két évtizedben. A pozsonyi consilium 1728-as összeírásában már nem találjuk a szobi egyházat. 1720-ban a községbe szlovákokat telepítettek. Kőrösy József ezzel hozza összefüggésbe a település rekatolizációját. Azt írja múlt században készült munkájában, hogy 1763-ban(!) az esztergomi káptalan, mint uraság jobbágyait válaszült elé állította: vagy áttérnek a katolikus hitre, vagy elvándorolnak. A református lakosok az elvándorlást választották, és az Alföldre költöztek, helyükre pedig a káptalan a korponai járásban lévő Szobelléből tótokat telepített.²⁰

Nem tudni, mi lett a sorsa a helembai és a sági gyülekezetnek. (A sági református egyházat egyébként Perlaki már 1650-ben sem említette.) Vámosmikola 1735-ben került a telepítésre kiszemelt községek közé: katolikus németeket hoztak a községbe, főleg Turóc és Nyitra megye német helységeiből.²¹ Sallay György pásztoi lelképásztor feljegyezte, hogy 1740-ben kiűzték Mikoláról Dési István prédikátort, aki visszament Pásztóra.²² 1745-ben a reformátusok hasz-

¹⁹ Hőke i.m. 1067–1069. old.

²⁰ Kőrösy József: A Felvidék eltótosodása I–II. Bp. 1892. II. k. 23. old.

²¹ Borovszky i.m. 366. old.

²² Esze i.m. 244. old. 41. lábjegyzet

nalatában levő középkori templomot is át kellett adniok a katolikusok részére. Mikola a pásztói református eklézsia filiája lett Ipolybéllel egyetemben.

Összegezve a reformáció elterjedésének Börzsöny–Ipoly-vidéki adatait, a következőket állapíthatjuk meg: az ágostai evangélikus vallás tanait követték, s gyülekezetet vagy anyaegyház alakult Szob, Tölgyes, Börzsöny, Kemence, Palánk, Bél, Szakállos, Lontó, Százd, Visk és Ság településeken. A helvét hitvallás tanításai terjedtek el, és gyülekezetek, anyaegyházak jöttek létre Szob, Mikola, Peröcsény, Palánk, Helemba, Pásztó, Bél és Ság helységeken.

Nem találtunk hitújításra vonatkozó adatokat Nosztra, Damásd, Letkés, Tésa, Bernece, Baráti, Hont, Leléd, Bajta, Szalka, Kiskeszti, Szete, Pereszleny, Gyerk, Hidvég és Tesmag községek esetében.

Településeink mintegy feléről állíthatjuk, hogy a reformáció hosszabb-rövidebb ideig befolyásolta az ott élők vallását, hitét. III. Károly utódai –leánya Mária Terézia és annak fia, II. József – előtt az egyházak fölött uralkodó állam megteremtésének eszméje lebegett. Mária Terézia valláspolitikájában – noha bizonyos mértékig türelmesnek mutatkozott – az állam vallásának a katolicizmust tekintette, és azt támogatta. A protestánsok helyzete uralkodásának vége felé kezdett javulni. A református egyháztörténetíró Esze Tamás ugyanakkor a XVIII. századot a magyar protestantizmus öldöklő századának tartja: szerinte ekkor, és nem a gályarabok századában vesztett leg többet a protestantizmus.

„Ne felejtkezzél el szegény magyarokról!” – A katolikus egyház helyzete

Az ellenreformáció, azaz a katolikus egyház mozgalma a reformáció visszaszorítására és egyúttal önmaga megújítására, a XVI. század közepén a tridenti (trienti) zsinattal (1545–1563) vette kezdetét. A három szakaszban ülésező zsinat mindenkellött dogmatikai döntéseket hozott azokban a kérdésekben, amelyeket a reformáció megtámadott. Lényegében védelmébe vette a korábbi katolikus álláspontot, és elítélte a reformátorok által képviselt tanokat.

A zsinat reformrendeletek is hozott, és számtalan visszaélést megszüntetett. Eltörölte a búcsúcédulák árusítását, a püspököket és papokat arra kötelezte, hogy székhelyükön tartózkodjanak, megkövetelve a papi hivatáshoz méltó életmódot és ruházatot. Előírta egyházmegyéenként papnevelő intézetek (szemináriumok) felállítását, megszabta a papságra készülő tanulmányi-nevelési rendjét, és foglalkozott a szerzetesek fegyelmezésével is. A zsinat szigorú határozatot hozott a házasság felbonthatatlanságának kérdésében is.²³

A protestánsok nem fogadták el a zsinati határozatokat, és ezzel a szakadás véglegessé vált a nyugati kereszténységben. Magyarországon az esztergomi érsek szorgalmazására elindított ellenreformáció ugyancsak ebben az időben kezdődött, igazán azonban I. Rudolf uralkodása idején erősödött meg. Tetőpontját Pázmány Péter tevékenységét követően I. Lipót alatt érte el, amikor az abszolutisztikus politika az ellenreformációt is bevetette a magyar rendiséggel szembeni célkitűzéseinek végrehajtására. Jóllehet a protestáns egyházak törvényen kívül helyezését még így sem sikerült keresztülvinni, az ellenreformáció mégis elősegítette a katolicizmus XVIII. századi expanzióját.

Az Alsó-Ipoly és a Börzsöny vidéke katolikus vallásgyakorlatát, hitéletét a XVI. században nem csak a reformáció tanai veszélyeztették. Nagyon súlyos csapásokat szenvedett el a katolikus egyház a török támadások, fosztogatások miatt, a vidék két szerzetesrendjének hanyatlását, pusztulását is a törökök idézték elő.²⁴

A **sági premontrei prépostság** Drégely várának 1552. évi török bevételéig tartotta fenn magát. Fegyverneki Ferenc, aki túlélte a mohácsi vészt, 1534-ig állt a monostor élén. Őt követte Nagylucsei Lipcsey Orbán. Amikor Ali pasa Drégelyt elfoglalta, egy török csapat Ságot is megtámadta. A monostort felgyújtották, és a szerzetesek nagy részét legyilkolták. Az életben maradtak Garamszentbenedekre menekültek. Köztük volt Lázár prépost (1551–1557) és utóda Poklostóy Mátyás (1561–1577), az utolsó szerzetes, aki a prépostság javadalmait élvezte. A XVI. század végéig Ság török uralom alatt állt. 1628-tól 1685-ig ismét a török hódoltság területéhez tartozott.

²³ Dr. Szántó Konrád: A katolikus egyház története II. k., 123–135. old.

²⁴ Csáky Károly: Isten házai és szolgálói. Dunaszerdahely 1993. 23–32. old.

1583-tól a prépostságot különféle világi papoknak adományozták. 1653 táján Szelepcsényi György, akkori nyitrai püspök nyerte el a sági préposti címet. Amikor 1666-ban Szelepcsényi esztergomi érsek lett, kieszközölte Lipót királynál, hogy a sági prépostság javadalmaikat a beszercebányai jezsuiták kapják. Ez 1688. december 28-án meg is történt.

A rend nagy építkezésekbe fogott Ságón: a kolostor romjaiból rendbehozták lakó- és gazdasági épületüket, felépítették a gótikus templomot és az Ipoly köhídját. A rend ipolysági megtelepedése minden bizonnyal hatással volt a katolikus vallás Alsó-Ipoly menti megerősödésére. A jezsuita rend 1772. évi eltörlése után a sági prépostság volt birtokait az újonnan alapított beszercebányai és rozsnói püspökségnek adományozta Mária Terézia.

A **márianosztrai pálosok** már közvetlenül a mohácsi csata után érezték a török támadás súlyát. Amikor Szulejmán szultán a győztes csata után Budát megszállta, néhány martalóc török csapat messze vidéket portyázott. A pálosok ekkor Visegrád várába menekültek, ahol csekély számú paraszti segítséggel kitartóan védekeztek. Amint a török 1526 őszén kitakarodott az országból, a pálosok visszatértek Nosztrára, ahol egy ideig háborítatlanul éltek. 1535-ben Bálint, a rend egyetemes főnöke Márianosztrán nagy káptalant tartott.

A török újabb előrenyomulásakor, Drégely eleste után a monostor is ki volt téve a török támadásának. 1560-ban még fennállott, ekkor Máté volt a házfőnök. Nemsokára a szerzetesek elköltöztek, a monostort pedig tartozékaival együtt 1570-től 1580-ig a Forgách család birtokolta. Az épület azonban nem állhatott ellen az idők viharainak: csakhamar rombadőlt, és így maradt a szatmári békéig.

1711-ben Kurpesz Pál perjel irányításával fogtak hozzá a romok eltakarításához, a monostor és a templom felépítéséhez. A helyreállításhoz Széchenyi György esztergomi érsek 17 000 forintot adományozott. Felépült a templom és a kolostor, Czestochowából pedig elhozták a Fekete Mária kegykép másolatát. Az elkészült templom felszentelésére 1729. szeptember 14-én gróf Berényi Zsigmond esztergomi prímási oldalkanonok által került sor.

1735-ben a pálos rendet visszahelyezték jogaiba, és a rend 1782-ben bekövetkezett eltörléséig zavartalanul működhetett Nosztrán. Az 1799. évi kimutatás szerint 24 áldozópap, 10 újoncnövendék és 12 szolgáló testvér (fráter) tartózkodott itt. II. József 1782-ben eltörölte a pálos rendet, és a nosztrai monostor birtokait a vallásalaphoz csatolták. A templom 1787-től plébániaegyház lett. A monostor 1809-ben a Napóleon ellen felkelő nemesi sereg kórháza, majd 1854-től női fegyház.

Milyen volt a falvakban a katolikus egyház helyzete? Amikor Pázmány Péter az esztergomi érseki széket 1616-ban elfoglalta, alig volt néhány katolikus pap a vármegyében. 1615-ből Szalka, év megjelölése nélkül Visk plébániáját említi Hont vármegye monográfiája e korból.

1629-ben Nagyszombatban Pázmány Péter katolikus egyházi zsinatot tartott. A zsinat dokumentumainak melléklete, függeléke az a jegyzék, Appendix, amely az esztergomi főegyházmegye pappal ellátott, betöltött plébániáit sorolja fel.²⁵ A kutatók Pázmány jegyzékét az 1620-as évekre vonatkozóan fenntartással fogadják, az elterjedt vélemény szerint inkább a török hódoltságot megelőző időszakra helytállóak adatai.

A Honti főesperesség területéről, vizsgált községeink közül a következő egyházak szerepelnek az Appendixben: *Bersen, Bernecze, Egyház-Beel, Drégely, Hont, Kemencze, Keszi, Pász-tou, Perechen (Perőcsény), Pereszlén, Szakallos, Szalka, Százd, Szete, Tölgyes, Vámos-Mikola és Visk*, összesen 17 település.

Az előzőekben már láthattuk, hogy ebben az időben az Appendixben felsorolt települések némelyikén az ágostai és helvét hitvallás gyakorlata is kimutatható. Ezek szerint Pázmány jegyzéke vagy korábbi állapotokat tükröz, vagy pedig néhány településen a XVII. század elején vallásfelekezeti megosztottság állt fenn.

Pázmány fellépésével mindenesetre a katolikusok ismét tért foglaltak Hontban. A bíborosérsek halála után, I. Lipót uralkodása alatt a pozsonyi vértörvényszék működése volt hatékony eszköz az ellenreformáció kezében. Hőke Lajos írásában olvashatjuk, hogy Szelepcsényi György érsek mentegetőzött a *judicium delegatum* elé idézett protestáns papok

²⁵ Közli Péterffy, *Carolus: Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata II. k. Posonii 1742. 270. old.*

előtt: „nem az ausztriai nemzet az, mely titeket üldöz: hanem az a vörös –Kolonicra mutatva – a mint a lelkipásztorokat híveiktől elszakítá: neki esett a pásztor nélkül maradt nyájának, s ugyancsak erőlködik vala őket a maga aklába átterelni.”²⁶

Eddigi vizsgálódásunkból ugyancsak kitűnik, hogy a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc általában a protestáns vallásúaknak nyújtott előnyöket vagy legalább egyenlő esélyeket, míg az abszolutizmus jogalkotása a katolikus egyház helyzetét erősítette.

A katolikus egyház fő törekvése a XVIII. század elején Hontban is a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc alatt elfoglalt katolikus templomok visszavételére irányult. 1716-ban Jaklovics György palásti plébános, Hont megye alesperese az Alsórakoncán tartott megyegyűlésen a katolikus papság nevében azt követelte, hogy az evangélikusok (ágostai és helvét hitvallásúak) az 1681. esztendei állapotba helyeztessenek vissza. Vidékünket érintő templom visszakövetelésről nem ejtett szót, ugyanakkor a pásztoi és a perőcsényi református iskolában a grammatika oktatásának eltiltását kívánta az alesperes.²⁷

A panaszok kivizsgálására gróf Koháry István országbírótól nyert eskető paranccsal Dvornikovics Miklós alispán, Gosztoni Farkas szolgabíró, Benicki Mátyás és Foglár Imre esküdtek küldettek ki. 55 tanút hallgattak meg, kiknek vallomásait az 1718-ban Paláston tartott közgyűlésen ismertették. Gregan István egegi katolikus lelkész (63 éves) vallotta, hogy Mikola 1681 körül Börzsönyhöz tartozott (leányegyház volt), a börzsönyi templomot pedig báró Hellenbach vette el a katolikusoktól. Az előzőekben már idéztük a pásztoi, mikolai és perőcsényi templomról tett tanúvallomásokat.

A XVIII. század első felében jelentősnek mondható a katolikus expanzió Dél-Hontban. Néhány kisközségben már 100 hívő részére plébániát alapítottak, míg Bernece és Baráti 1300, Hídvég 900, Hont 650 protestáns lélekkel filia maradt. 1728-ban a pozsonyi helytartótanács összeíratta a protestáns felekezetek papjait.²⁸ A nagy-honti evangélikus esperességhez Rapkinides Pál ledényi lelkész esperessége alatt 18 anyaegyház tartozott, köztük területünkről egy sem található. A nógrádi (drégelypalánki) református egyházmegye anyaegyházainak száma mindössze 5 (1650-ben 21!), vidékünkéről Mikola, Pászto és Perőcsény.

A honti katolikus főesperesség vizitációja 1733-ban történt, mely szerint a vármegye akkor felső és alsó alesperességre oszlott, az előbbihez 21, a másodikhoz 19 plébánia tartozott. Amikor 1779-ben gróf Batthyány József érsek a vármegyében az egyházakat látogatta, a Honti főesperességhez már három alesperesség tartozott. Az egyházlátogatás eredményeképpen felvett jegyzőkönyveket 1783-ban – egyenként csaknem 2000 lapot tartalmazó – három kötetben küldte meg a bíborosérsek a vármegyének. E jegyzőkönyvek szerint a Honti főesperességben 1720 és 1779 közötti időben 36 templom épült. Ezen canonica visitatio alkalmával a helvét és ágostai hitvallású felekezetek papjait is meghallgatták. A pásztoi és a perőcsényi lelkészt személyesen a primás kérdezte ki Börzsönyben.²⁹

A XVIII. század végén a következő katolikus plébániákat és filiákat találjuk Dél-Hontban:³⁰

Börzsöny: 1687-től ismert a plébánosok személye, anyakönyvek 1689-től maradtak fenn. 1782 és 1788 között Batthyány József hercegprímás, földesúr felépítteti a Szent Miklós plébániatemplomot.

Tölgyes: 1647-ből és 1667-1693 között katolikus licenciatúsai (egyetemet végzett, de fel nem szentelt egyházi személy, tanító) ismertek. Az anyakönyveket 1706-tól vezetik. Az 1697. évi canonica visitatióban szereplő temploma a XVI. században épülhetett. Ennek helyén emelték a XVIII. század végén a jelenlegi templomot.

Letskés a reformáció idején is katolikus maradt. 1676-ban licenciatúsa Borostyáni György. Tölgyes filiája. Középkori eredetű torony nélküli templomát a káptalan 1737 körül rendbehozatta, beboltoztatta.

Polydamásd Szob filiája. Középkori temploma az 1732-es canonica visitatio szerint a várban állt. Újabb temploma 1779 után épült.

²⁶ *Hőke* i. m. 1066. old.

²⁷ Lásd: *Hőke* i. m. 1067–1068. old.

²⁸ Közli: *Hőke* i. m. 1090. old.

²⁹ *Hőke* i. m. 1090–1093. old.

³⁰ *Csáky Károly* i. m. és A Dunától a Szitnyáig. Révkomárom 2003.

Szob: 1714-ben licenciátus. A plébánosok személye 1716-tól ismert, anyakönyveit 1717-től vezetik. 1775 és 1778 között épült templomát Szent László tiszteletére szentelték.

Márianosztra: anyakönyveit 1712-től vezetik, a plébániát 1784-ben alapították. Templomát 1711 és 1729 között építették át, védőszentje Nagyboldogasszony.

Helemba: plébániáját 1793-ban alapították, előtte Szob leányegyháza. Szent Imre tiszteletére épült templomát 1769-ben szentelték fel.

Leléd: Szalka filiája. Templomát 1752-1774 között építették.

Bajta: plébániáját 1785-ben alapították, előtte Szalka filiája. Templomát XVIII. századbeli barokk kápolnából alakították ki.

Szalka: 1600 előtti hitéletéről azt állítják, hogy lelkesíti lak hiányában az istentiszteletet a nosztrai pálos szerzetesek végezték. A plébániát 1615-ben állították helyre, anyakönyveket 1696-tól vezetnek. A Szűzanya mennybemenetelének tiszteletére épült temploma a XVIII. század második feléből való.

Kiskeszzi: Tölgyes leányegyháza. Középkori templomát az 1700-as évek közepén megnagyobbították.

Ipolypásztó: katolikus lakossága Börzsöny filiáját alkotja. A helvét hitvallású lakosoknak odaítélt templom a katolikusoknak is szolgál.

Bél: katolikus hívői Szakállos leányegyházát alkotják. Szent Márton tiszteletére szentelt templomuk 1714-ben épült.

Ipolyszakállos: plébánosainak személye 1701-től ismert, az anyakönyvek 1714-től maradtak fenn. Temploma a XVII. században épült, Jézus legszentebb nevének tiszteletére szentelt.

Lontó: Szakállos filiája. Szent Arna tiszteletére szentelt temploma a XVIII. század első felében épült.

Szete: plébániáját 1787-ben alapították, előtte Szakállos leányegyháza volt. Szent László-temploma 1731-ben épült.

Százd: 1773-ig Szakállos filiája, utána Deménd leányegyháza.

Ipolyvisk: anyakönyvei 1727-től maradtak fenn. Templomát 1700-ban újították fel.

Pereszlény: plébániáját 1787-ben alapították. Temploma a XVI. század elején épült.

Gyerk: anyakönyvei 1808-tól maradtak fenn. Szent Katalin-temploma 1770-ben épült.

Ság: plébánosai 1630-tól ismertek, az anyakönyveket 1676-tól vezetik. Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt plébániatemploma 1734-ben épült.

Tesmag: katolikus temploma 1758-ban épült, védőszentje Szűz Mária.

Ipolyhídvég: a XVIII. században az esztergomi érsek birtoka.

Drégelypalánk: anyakönyvei 1710-től maradtak fenn. Temploma 1734-ben épült.

Hont: Drégelypalánk filiája. Temploma 1776-ban épült.

Bernece és Baráti: Kemence filiája.

Kemence: anyakönyvei 1694-től ismertek. Temploma 1769-ben épült, 1804-ben ledől.

Tésa: Kemence filiája. Temploma 1775-ben épült.

Mikola: anyakönyveit 1787-től vezetik, előtte Börzsöny filiája. 1787-től helyi káplánok látják el a szolgálatot. Szent Mária Magdolna tiszteletére szentelt templomát 1752-ben herceg Esterházy Pál Antal kegyúr építtette.

A katolikus vallás alsó-Ipoly-völgyi megerősödését a XVIII. században igen érzékeltetően jelzik a templomépítések: az 1700-as években 16 katolikus templom épült településeinken (a XVII. században egy, a XVI-ban kettő), továbbá négyet felújítottak illetve újjáépítettek.

Az esztergomi érseki és káptalani javakat a mohácsi csata után sok vihar érte. A birtokok legnagyobb része az Ipoly, Garam és a Duna között terült el, így csakhamar a török hódoltság körébe estek, és egészen Esztergom, illetve Buda visszafoglalásáig a török hatalmában maradtak. A török kiűzése után az esztergomi érsek és káptalan visszanyerte ősi birtokait, a közbejött szabadságharc miatt a birtokviszonyok rendezése azonban a XVIII. századra maradt. Településeinket ez a következőképpen érintette: az esztergomi érsek birtokai a drégelypalánki uradalmat alkották, melyhez Börzsöny, Bajta, Baráti, Bernece, Kemence, Leléd, Hídvég, Hont, Drégelypalánk, Szete tartozott; az esztergomi káptalannak földesúri joga Baráti, Ipolydamásd, Gyerk, Helemba, Kiskeszzi, Letkés, Szob és Tölgyes községekre terjedt ki.

Dr. Koczó József